

Аввало, шуни таъкидлаб ўтайликки, Америка китъасини назарий ўларок илк кашф этган олим Абу Райхон Беруний экани қўпчиликка маълум. Бирок охириги йиллардаги тадқиқотлар Америками фақат назарий эмас, балки амалий кашф этган ҳам мусулмон олимлари эканини кўрсатмоқда.

Американинг илк кашфи хақида тадқиқотлар олиб борган олимлардан бири Нуриддин Дуркий бир журналда чоп этган илмий мақоласида охириги йилларда қилинган илмий изланишларнинг эски назарияларни рад қилиб, Америка китъасининг мусулмонлар томонидан кашф этилганини юзага чиқаргани хақида ези. У Христофор Колумбнинг эски дунёдан янги дунёни зиёрат қилган илк инсон эмаслигини ва унга Американинг кашф этувчиси унвонини бериш ҳам янглиш эканини таъкидлайди. Америкалик олим Доктор Барининг илмий топилмаларига эътиборни қаратган Нуриддин Дуркий тадқиқотларнинг Колумбдан бир неча аср аввал эски китъадан Америкага саёхат қилганлар бўлганини кўрсатаётгани хақида ёзади. Бу тадқиқотлар Америкага илк борганлар ичида мусулмонлар ҳам бўлганини тасдиқламоқда. Америкага борган илк мусулмонларнинг у ерда хотира санъат асарлари ва ёзувлари қолдирганлари ҳам қайд этилган.

Абдуллох Нуриддин Дуркий мусулмон бўлгандан кейин икки йил Макка университетида араб тилини ўрганди. Кейинчалик АКШнинг Нью Мексика штатида 20 йил режалаш ва иншоот соҳасида ишлади. У ерда бўлган даврларда Американинг жанубий ўлкаларида қизил танлилардан қолган асарлар ва хотираларни тадқиқ қилиб изланишлар олиб борди. Дуркий яна Барининг ишлари билан танишди ва улардан фойдаланди. Дуркий ўз мақоласида қуйидаги муҳим саволга жавоб излагани хақида ёзади: «Мусулмон араблар Америкага Колумбдан олдин саёхат қилдиларми?» Ушбу саволга у қуйидагича жавоб берди: «Мен АКШдаги ва Оврупадаги тенгдошларим қаби болалигимда Америка

китъасини Колумб кашф этганига ишониб катта бўлдим. Кейинрок эса 1492 йилдан аввал Сибирдаги кабилаларнинг Беринг бўғози оркали Америка китъасига ўтишганларини билдим. Биз иккала Америка китъасининг ҳам асрлаб дунёдан ажралган холда колган деб ўйлардик. Бунга бир нечта сабаб бор эди. Улардан бири, насронийлик эътикодига кўра Ер текис деб қабул қилинар эди. Бу эътикодга кўра денгиз ортига саёҳат қилмоқчи бўлган одам маълум вақтдан кейин бўшликка кулаб тушиши керак эди. 1492 йилдан олдин кемалар шунинг учун ҳам Америкага кетолмасдилар. Бирок биз мусулмон сайёҳлари ва жўгрофия олимларининг номлари ва ишлари билан танишгач, ҳақиқатга янада яқинлашдик. Хижрий 337 йилда Макдисийдан, Берунийга ва ундан Ибни Хуллага қадар кўпгина мусулмон олимлари хариталар чизишган. X асрда Беруний ва милодий 1275 йилда Ибни Хулла Мавсий чизган хариталарда Ер қурра шаклида тасвирланган эди. Кашгарий ҳам милодий 1333 йилда ўз харитасида дунёни қурра шаклида чизган эди. Бирок 1492 йилгача Ернинг текис бўлиш эътиоди насроний олимларининг зехнларидан ўчмади. Холбуки, мусулмон жўгрофия олимлари, жўгрофий солиштиришлар ва ўзлари қурган расадхоналар воситасида ҳамда ўзларидан олдинги олимларнинг ишларидан фойдаланиб Ернинг қурра шаклида эканини билгандилар. Замонавий тадқиқотлар Христофор Колумбнинг Америкага кетишида мусулмонлар чизган харитадан фойдаланганини кўрсатди. Бу мавзуда Колумбнинг энг кўп аңдалуслик ва Шимолий Африкалик мусулмон жўгрофия олимларидан, айниқса Умар Марокашийнинг ишларидан фойдалангани ҳақида ҳам маълумотлар бор. Мусулмон олимларининг асарларидан фойдаланган Колумб, ниҳоят Ернинг қурра шаклида эканига ишонган эди. Буни тасдиқловчи далиллар ҳам бор. Улардан бири Колумбнинг биринчи ёрдамчиси Марокашлик бўлгандир.

Албатта, бу ҳақиқатни Оврупанинг расмий ҳужжатлари ва архивлари инкор қилади. Лекин шуни таъкидлаш лозимки, 1492 йил, мусулмонлар 8 аср Иберия ярим оролида ҳукм сургач, Гибралтар (Жабали-Торик) оркали қайтишларига тўғри келган давр эди. Бу давр, айниқса, инквизиторларнинг ақлни даҳшатга туширадиган ваҳшийликлари қучайган ва мусулмонларни зўрлаб насронийлаштиришга уринилаётган пайт эди. 1492 йилда Ернинг қурра шаклида эмаслиги эътикодидан ҳалос бўлгач, Оврупа яна битта янглиш тушунчадан қутулиши керак эди. Йўқотилиши керак бўлган бу иккинчи ҳато - елканли кемаларнинг денгиз оша саёҳатга бора олмасликлари эътиоди эди. Чунки замонамизда охириги йилларда океан ортига эски техника ва елканли кемалар билан қилинган саёҳатлар муваффақиятли амалга ошган.

Хўкиз терисидан қилинган «Бардон» номли кема доктор Тумитий Сифиртан кўмондонлигида Эрондан Шимолий Америка соҳилларига етиб борган. Охириги даврларда яна қизиккон баъзи сайёҳлар қичик елканли кемаларда океан ортига саёҳат қилдилар ва бу кемалар ўша даврда ясалган елканли кемалар билан бир хил эди. Баъзи инсонлар ёлғиз ўзлари ҳам саёҳатлар уюштирганлар. Булардан бири ёлғиз ўзи Атлантика океанини ошиб ўтишга муваффақ бўлган. Бу далиллар, Христофор Колумбдан ҳам олдин ўша давр техникасида Америкага бориш мумкин бўлганини исботлайди. Топилган пуллар, қўл асбоблари ва бошқа меъморий асарлар ҳам буни тасдиқламоқда. Булар орасида энг муҳимлари деворларга ўйилган нақшлар, рамзий белгилар ва қояларга ишланган суратлардир. Бу топилмалар Колумбдан аввал Америкага саёҳатлар қилинганини кўрсатмоқда. Хитойликлар, японлар, Тинч океани оролларидаги халқлар, ўрта ер денгиз соҳилларининг аҳолиси, Шимолий Африка халқлари ва араблар милоддан аввал тўртинчи асрлардан эътиборан Американи

мустамлака килиб олган эдилар.

Бари Фелнинг кашфлари

Охирги йилларда «тахминий антропология» деган соҳа пайдо бўлди. Бу соҳанинг энг муҳим сиймоларидан бири Бари Фелдир. У хайвон териси бўйича мутахассис эди. 1976 йили чоп этилган «Милоддан олдин Америка» номли китобида милоддан минг йил олдин оврупаликлардан ва Шимолий Африкадан Американи мустамлака қилган илк Америка аҳолиси ҳақида сўз юритади. Кейинчалик Бари Фел «Америка ҳаётининг ҳикояси» номли бир китоб ёзди ва бу китобда шу минг йилнинг ҳикоясини тушунтирди. Ҳар иккала китобида ҳам Фел турли меъморий асарларни кашф қилгани, солиштириш орқали тилларни ва тилсим каби рамзларни ва чизикларни изоҳлаб берадиган мутахассис кашфиётчилар ҳақида ёзади. Буларни у ўз назарияларига далил сифатида илгари суради. Муаллиф китобида энг аҳамиятли ўринни эгаллаган мавзулардан бири, унинг Колорадода қилган тадқиқотларидир. Фел бу водийда олиб борган изланишларида «курт ёзуви» деб номланган ва куртчаларнинг юрганда қолдирадиган изларига ўхшаш ёзувларни текширган. Муаллиф иккинчи китобини ёзгач, Шимолий Африкалик ва араб олимлари билан хат ёзишган ва учрашиб суҳбатлашган. Натижада у топган топилмалар араб мутахассислари ва олимларини таажжубда қолдирган. Бу зиёратлар ва учрашувлар оқибатида улкан ҳақиқат юзага чиққан. Ўша водийда топилган ўймақор ёзувлар ва «курт ёзувлари» Ливияда қўлланилган Берберли алифбосига жуда ўхшаши маълум бўлган. Ёзувлар айна пайтда Ислондан кейин пайдо бўлган Куфий, Насх ва Магрибий ёзувларига ҳам жуда ўхшаб кетади. Ливиялик олим доктор Махмуд Жорий 1993 йилда Техасда тилла танга топилгани ва танга устига илк қарашда тушиниб бўлмайдиган, лекин эътибор билан қаралганда аниқлаб бўладиган арабча ёзувлар борлигини таъкидлаган эди. Тангада арабча «Ш», «М», ва «С» ҳарфлари бўлиб, арабчада «Шамо» деб ўқилади ва «куёш» деган маънони англатади. Араб тилида ўқиш ва ёзишни биладиганлар буни жуда яхши билдилар. Бу топилмадан кейин арабча ёзуви яна қўпгина топилмалар юзага чиқди. Колорадода янада чуқур ўтказилган текширувлар натижасида, ёзувлар ичида баъзи диний ифодалар ҳам борлиги маълум бўлди. Булар: **«Ла илаҳа иллаллоҳ»**, **«Бисмиллоҳ»**, **«Мухаммадур-Расулуллоҳ»** каби барчамизга таниш иборалар бўлиб, уларнинг ёнида яна бир нечта шахсларнинг исмлари ҳам бор эди. Бундай тадқиқотлар борасида Бари Фелнинг ишлари илк қадам ҳолос. Қаламжондаги тадқиқотчилар янада катъий натижалар қўрсатишига ишонса бўлади. Бугун шуни аниқ айтиш мумкинки, Американи илк бор Христофор Колумб кашф этмаган ва 1492 йилдан етти аср аввал мусулмон араблар бу қитъага сафар қилганлар.

ЗАМОНАВИЙ КАРТОГРАФИЯНИНГ ОТАСИ: ПИРИЙ РАИС

Пирий Раис машхур турк денгиз сайёхидир. У 1465 йилда Караман вилоятида тугилган. Пирий Раис дунёда замонавий картографиянинг отаси ҳисобланади. У чизган иккита дунё харитасининг бўлакчалари шу кунимизгача етиб келган. Пирий Раис чизган машхур хариталарнинг биринчиси 1513 йилда чизилган. У 60х85 см. ўлчамда бўлиб, 1517 йилда Мисрда Ёвуз Султон Салимга тақдим этилган.

Харитада Испания, ГАРбий Африка, Атлантика океани, Американинг ўша даврларда билинган қисмлари ва Антил ороллари бор эди. Бу харита Христофор Колумб Америка қитъасига оёқ босгандан 10 йиллар кейин чизилган энг қадимий Америка харитаси ҳисобланади. Пирий Раисга оид иккинчи харита эса 1528 йилда чизилган ва 68х69 см. ўлчамда бўлган. Унда Атлантика океанининг шимолий сокиллари, Шимолий ва Марказий Американинг қуйи қисмлари тасвирланган эди.

Хариталар қандай топилди?

Пирий Раиснинг хариталари 1929 йилда Истанбулдаги Тўпкопи Саройида умумий тартибга келтириш асносида музейлар мудирлари Халил Адхам Элдам томонидан топилган. 1935 йилда Тарих муассасаси Юсуф Окчуранинг изохлари билан хариталардан бирини рисола шаклида чоп этди. 1939 йилда турли мамлакатларнинг газета ва журналларида харита нашр қилинди.

1956 йилда Жоржтоун Университети Пирий Раиснинг харитаси мавзусида радиода очик мунозара ўтказди. Мунозарада иштирок этган барча олим ва мутахассислар Пирий Раиснинг харитаси фавқуллодда ажойиб кашфиёт экани тўғрисида хулосага келдилар.

Харита техник жиҳатдан мукамаллиги билан бирга, ўрта аср хариталарида учрайдиган хато ва камчиликлардан ҳам холи эди. Харитада аниқланган жойлар чизилган, аниқланмаганлари эса бўш қолдирилганди. Бугун илмий давралар Пирий Раис харитасини Шимолий Американинг энг қадимги, энг оригинал ва илк илмий харитаси ўларок қабул қилишмоқда.

Пирий Раиснинг харитаси «Сунъий йўлдошлар ва фазо кемаларидан олинган Ернинг фотосуратлари билан солиштирилганда, унинг ҳақиқатга жуда яқин экани, ўлчамлари ҳам инсонни ҳайратда қолдирадиган даражада аниқлиги маълум бўлган. Натижада кўпчиликда жуда катта қизиқиш уйғотган. Сунъий йўлдош ва ракетапар бўлмаган XVI асрда бундай хаританинг қандай чизилгани ҳозиргача қизиқтириб келмоқда.

Пирий Раиснинг харитаси олимлар томонидан жуда кўп текширилган: Америкалик картограф Арлингтон Малери ва Америка денгиз флотининг харита чизувчиларидан Волтерс, Вестей обсерваторияси мудирлари Лайнхам шулар жумласидандир. Барчалари хариталарнинг тўғри эканини қайд этганлар.

«Science et vie» номли илмий журналнинг 1960 йил сентябр ойидаги сонидан шундай ифода қилинган:

«Пирий Раис чизган илк харита устида Америка Гидрография марказининг олиб борган текиширув ва тадқиқотлари кам, бу хариталарнинг ҳозирги кундаги денгиз хариталари билан айнан бир хил эканини кўрсатди ва кўпчиликни таажжубда қолдирди».

Профессор Чарлз Хепгуд ва математик олим В. Страчен харита устида охириги ишлаган

олимлардандир. Улар фазо кемасидан олинган фото суратлар билан Пирий Раиснинг хариталарини солиштирганлар ва жуда кўп нуктада айнан ўхшашлик топганлар.

Хепгуд ва Страчен бу ҳақиқатнинг сирини билолмаганларидан, бу хариталар жуда эски ва манбаси аниқлаб бўлмайдиган хариталардан нусха кўчириб чизилганини фараз қилиб изохламокчи бўлдилар. У эски хариталарнинг эса яна ҳам эскиларидан олинган деган галати иддаоларга ҳам боришган. Илк ва энг қадимги хариталарнинг қачон чизилганлиги саволи эса жавобсиз қолаверган. Баъзилари эса энг эски хариталарни 200-300 минг йил аввал яшаган, фазодан келган мавжудотларнинг цивилизацияси томонидан чизилганини ҳаёл қилганлар. Хатто Эрик Ван Данкен бу хариталарнинг Пирий Раис давридаги имконлар билан чизилишини ақл ва мантикка тўғри келмайди, дея бир китобда қуйидаги ифодаларни ёзишдан кам оро қилмаган:

«Бу хариталар шунчалик аниқ шаклда чизилишига имкон бўлиши учун ё Пирий Раиснинг ёки ёрдамчиларнинг ўқишни билишлари ёхуд фотосуратга тушириш қобилиятлари бўлиши керак эди. Модомики, Пирий Раисда бундай имконлар бўлмаган экан, демак бошқа цивилизациядаги мавжудотлар чизган харитадан нусха кўчирган дейиш мумкин. Уларни XVI асрда чизилганини қабул этсак ҳам, қандай чизилгани қакида бундан бошқача изоҳ қилиб бўлмайди.....

Пирий Раис ва Америка қитъаси

Пирий Раис денгиз йўлбошчилиги соҳасида илк асар бўлиш моҳиятини мужассамлаштирган машҳур китоби «Китобул-Баҳрия»да Америка қитъаси қакида шундай дейди:

«Баҳри мағриб (Атлантика океани) Септа бўғозидан ғарбга томон 4000 мил кенгликдаги улкан уммон бўлиб бу уммоннинг бир ўқида Антилия (ҳозирги Америка) қитъаси жойлашган.

Китобнинг 78-бетиде эса Антилия қитъасининг (яъни Американинг) қижрий 870, (милодий 1465) йилда топилганини айтиб ўтган. Бу сана Христофор Колумбнинг Америкага саёҳатидан роса 27 йил олдинги санага тўғри келади. Демак, ҳулоса қилиш мумкинки, Америка қитъасини Колумбдан олдин мусулмонлар билишган ва боришган ҳам.